

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΩΝ ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ
ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ

A. ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

A1.α.

1. Λάθος
2. Σωστό
3. Σωστό
4. Λάθος
5. Σωστό

A1.β.

1. ἔλαθεν αὐτὸν καταναλώσας
2. ἔρχεται Προμηθεὺς ἐπισκεψόμενος τὴν νομὴν
3. Ἀπορία οὖν σχόμενος ὁ Προμηθεὺς ἦντινα σωτηρίαν τῷ ἀνθρώπῳ εὖροι
4. Τῷ δὲ Προμηθεῖ εἰς μὲν τὴν ἀκρόπολιν τὴν τοῦ Διὸς οἴκησιν οὐκέτι ἐνεχώρει εἰσελθεῖν
5. ἐκ τούτου εὐπορία μὲν ἀνθρώπῳ τοῦ βίου γίγνεται

B1. Η προσωπικότητα και ο ρόλος του Επιμηθέα στη διανομή των εφοδίων:

- Ο Επιμηθέας είναι αυτός που, όπως δηλώνει και το όνομά του (σύνθετο από τις λέξεις *ἐπί* + *μηδος*), σκέφτεται μετά την εκτέλεση μιας ενέργειας και βρίσκεται αντιμέτωπος με τις συνέπειές της. Είναι «*ἀμαρτίνοος*» ή «*ὀψίνοος*». Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να τον χαρακτηρίσουμε αστόχαστο, απερίσκεπτο, επιπόλαιο, παρορμητικό. Στον μύθο του Πρωταγόρα παρουσιάζεται λόγω απρονοησίας να εξαντλεί όλα τα εφόδια στα ζώα και να αφήνει τον άνθρωπο εντελώς αβοήθητο και ανυπεράσπιστο.
- Ήδη από την αρχή της (διδασκτικής) ενότητας τονίζεται η κατάσταση φυσικής αδυναμίας στην οποία βρέθηκε ο άνθρωπος λόγω της απρονοησίας του Επιμηθέα, η οποία ήταν αποτέλεσμα της πνευματικής του κατωτερότητας («*οὐ πάνυ τι σοφὸς ὢν ὁ Ἐπιμηθεύς*»). Ενώ, λοιπόν, ο Επιμηθέας είχε δώσει με φροντίδα και σοφία όλα τα απαραίτητα εφόδια στα ζώα, στο τέλος της

μοιρασιάς διαπίστωσε ότι βρισκόταν σε αδιέξοδο («ήπορει ὄ,τι χρήσαιτο»), γιατί τα εφόδια εξαντλήθηκαν και ο άνθρωπος έμεινε «ἀκόσμητος».

- Η συμβολική/μυθική αυτή αποτίμηση του τρόπου, με τον οποίο ο Επιμηθέας μοίρασε τις φυσικές ιδιότητες στους ζωικούς οργανισμούς, αποκαλύπτει σταδιακά την πρωταγόρεια σκέψη. Η επιμηθεϊκή φάση, που αντιστοιχεί στον φυσικό χρόνο του βιολογικού σχηματισμού των ζωικών ειδών, κλείνει με το ανθρώπινο είδος το οποίο εμφανίζεται τελευταίο στη σειρά των ζωικών οργανισμών. Ως τελευταίο μένει «ἀκόσμητον», που σημαίνει ότι έχει τα λιγότερα φυσικά εφόδια για να επιβιώσει ως είδος στη φύση. Συνεπώς, η φυσική κατάσταση του ανθρώπου κατά το στάδιο σχηματισμού των ειδών μπορεί να αποδοθεί με την έννοια της «ἀπορίας», δηλαδή της φυσικής αδυναμίας και συγχρόνως της ανάγκης για εξεύρεση τρόπων και μέσων αντιμετώπισής της (ήπορει ὄ,τι χρήσαιτο). Ο άνθρωπος αναγκάζεται να αναζητήσει τον πόρο, τη λύση του προβλήματος και την υπέρβαση της δυσκολίας. Αξιοσημείωτη η τριπλή επανάληψη της απορίας στο κείμενο: *ήπορει, ἀποροῦντι, ἀπορία*.
- Ο Επιμηθέας βρίσκεται σε αδιέξοδο σχετικά με την κατάσταση του ανθρώπου (*ήπορει, ἀποροῦντι*) και ο Προμηθέας αναλαμβάνει να επιθεωρήσει το έργο του αδελφού του. Αντιλαμβάνεται τότε ότι ο άνθρωπος απέμεινε γυμνός και ξυπόλητος και χωρίς στρωσίδια και χωρίς όπλα (*γυμνόν τε καὶ ἀνυπόδητον καὶ ἄστρωτον καὶ ἄοπλον*), ον χωρίς δυνατότητα αυτό-υπεράσπισης, τη στιγμή μάλιστα που πλησίαζε η καθορισμένη μέρα της εξόδου του προς το φως.
- Αρχαίο χωρίο: «Ἄτε δὴ οὖν ... ὄ,τι χρήσαιτο»

B2. Η αξία της «ἐντέχνου σοφίας» και της πολιτικής αρετής

- «ἐντέχνος σοφία»: το επίθετο «ἐντέχνος» υποδηλώνει αυτόν που είναι μέσα στα όρια της τέχνης, τον έμπειρο, τον επιδέξιο. Στη φράση «ἐντέχνος σοφία», η λέξη «σοφία» υποδηλώνει τη σοφία που εμπεριέχει την τέχνη, τη σοφία που συμπορεύεται με την τέχνη, τις τεχνικές γνώσεις. Αρχικά η έννοια της σοφίας έχει κυρίως να κάνει με τη δεξιότητα και την εμπειρία σε κάποια τέχνη, την αρχιτεκτονική, τη γλυπτική, τη μεταλλουργία, την ιατρική, κ.τ.λ. Ο προσδιορισμός «ἐντέχνος» επιτρέπει εδώ στον Πρωταγόρα να διευκρινίσει, επομένως, πως αυτού του είδους τη σοφία εννοεί και όχι αυτή που συνδέουμε

με τη γνώση των επιστημών και τη φιλοσοφία, δηλαδή τις θεωρητικές γνώσεις. Ως προς τις καλές τέχνες, η έντεχνη σοφία δεν σχετίζεται με τη σύλληψη της ιδέας ενός καλλιτεχνικού έργου, αλλά με την αναγκαιότητα χρήσης τεχνικών γνώσεων και εργαλείων για τη δημιουργία κάποιων από αυτά (πχ. Αρχιτεκτονική, γλυπτική). Κατανοούμε, λοιπόν, τον όρο ως τεχνογνωσία, η οποία επιτρέπει στον άνθρωπο να προβεί σε επινοήσεις και εφαρμογές σωτήριες για τη ζωή του που προωθούν την εν γένει παρουσία του στον κόσμο. Ειδικότερα, η τεχνογνωσία συνδέεται με τις τεχνικές δεξιότητες και την κατασκευαστική ικανότητα του ανθρώπου. Αυτό σημαίνει ότι ο άνθρωπος είναι σε θέση να συλλάβει και να οργανώσει τη διαδικασία της εργασίας, η οποία συμπυκνώνει με τον καλύτερο τρόπο το άλμα του πρώην, απλώς «ζωικού οργανισμού» σε ήδη άνθρωπο που αποδεσμεύεται σταδιακά από τις αλυσίδες της βιολογικής νομοτέλειας και προ-νοεί για τις επόμενες στιγμές της ζωής του. Συνδεδεμένη με τη διαδικασία της εργασίας είναι η διαδικασία κατασκευής και επινόησης, καλλιέργειας και αγωγής. Με την κατασκευαστική και επινοητική ικανότητα ο άνθρωπος δίνει υπόσταση στους σχεδιασμούς του και τα ευρήματα του νου του, κατασκευάζοντας σπίτια, σκεύη, εργαλεία, όπλα, αλλά και προβαίνει σε επινοήσεις συμβολικών συστημάτων όπως η γλώσσα, η γραφή, η αρίθμηση, που διευρύνουν τα όρια της ελευθερίας του σε σχέση με τη βιολογική αιτιότητα. Με την καλλιέργεια (γης, γραμμάτων, τεχνών και καλών τεχνών) και την αγωγή διαμορφώνει σκόπιμα τις προϋποθέσεις για παραγωγή έργων και μέσων και για νέες δημιουργίες μέσα από την αξιοποίηση εργαλείων και γνώσεων τεχνικής. Όμως, η συνολική διαδικασία γίνεται συγχρόνως και τρόπος αγωγής της φύσης του, τρόπος εξέλιξης και διαμόρφωσής του, καθώς περιέρχεται στη θέση να ελέγξει τα πάθη του, να τιθαसेύσει το ένστικτο και να οργανώσει τις άμυνες του εαυτού του στον αγώνα επιβίωσης.

- **«έμπυρος τέχνη»:** η φωτιά, η πρώτη μεγάλη πηγή ενέργειας που έμαθε να μεταχειρίζεται ο άνθρωπος, εύλογα τοποθετείται στη βάση όλων των έως τότε τεχνολογικών κατακτήσεων. Ως πηγή ενέργειας υπήρξε αναγκαία συνθήκη για να οδηγηθεί ο άνθρωπος στα υψηλά τεχνικά επιτεύγματα και να αντισταθμίσει με αυτά τη φυσική αδυναμία του. Η «έμπυρος τέχνη» εκφράζει την εφαρμοσμένη, την κατασκευαστική εκδήλωση της ανθρώπινης δραστηριότητας. Η «έμπυρος τέχνη» είναι η πρακτική εφαρμογή των τεχνικών

γνώσεων κυρίως με τη χρήση της φωτιάς, καθώς είναι γνωστό ότι πολλά υλικά, όπως τα μέταλλα, μπορούν να γίνουν αντικείμενο κατεργασίας με τη χρήση της φωτιάς. Ο Πρωταγόρας, λοιπόν, πρέπει να είχε στο μυαλό του αυτό που σήμερα ονομάζουμε τεχνολογία, τηρουμένων των αναλογιών. Εννοούμε, βέβαια, μια τεχνολογία προσαρμοσμένη στα μέσα και τις δυνατότητες της εποχής. Με την κλοπή της φωτιάς, που συμβολίζει επιπλέον τη δημιουργικότητα, τη ζωτικότητα και τη φαντασία, αψηφώντας τις άλογες και αυθαίρετες αποφάσεις του Δία, ο Προμηθέας εκφράζει και ενισχύει την ορθολογική πίστη ότι ο άνθρωπος μπορεί με τη γνώση και την πράξη να κυριαρχήσει πάνω στη φύση, να την αλλάξει και να καλυτερέψει τη ζωή του.

- Τα δώρα του Προμηθέα συνετέλεσαν στο να αποκτήσει ο άνθρωπος *«τὴν περὶ τὸν βίον σοφίαν»*, χρήσιμες δηλαδή γνώσεις, προκειμένου να αντισταθμίσει τις ελλείψεις των εφοδίων που είχαν δοθεί στα υπόλοιπα έμβια όντα. Ο Πρωταγόρας όμως θεωρεί σκόπιμο να αναφέρει στο σημείο αυτό της αφήγησης ότι ο Προμηθέας δεν μπόρεσε να δώσει στους ανθρώπους την πολιτική τέχνη, το υψηλότερο και καλύτερο δώρο, φυλαγμένο από τον ίδιο τον Δία, αλλά με την πράξη κλοπής περιορίστηκε στο δώρο της τεχνολογίας, ευεργετικό βέβαια, αλλά κατώτερο. Γίνεται σαφές ότι η πολιτική τέχνη είναι ανώτερη κατάκτηση, η οποία στον μύθο χαρακτηρίζει την κοινότητα των θεών και όχι των ανθρώπων, και αποτελεί στοιχείο εξουσίας του Δία απέναντι στους άλλους θεούς και τον κόσμο. Η παρουσίασή τους ως δώρων των θεών και όχι ως ανακαλύψεων του ανθρώπου μπορεί να θεωρηθεί και ως ένδειξη σεβασμού προς αυτούς και προσπάθεια αποφυγής ύβρης εκ μέρους των ανθρώπων. Ιδιαίτερης σημασίας είναι η άποψη που συνάγεται από τον μύθο και αποδίδεται στον Πρωταγόρα ότι στην προϊστορία του ανθρώπινου γένους προηγήθηκε η κατάκτηση τεχνικής πρόσφορης για τον βιοπορισμό του και ακολούθησε η κατάκτηση της πολιτικής τέχνης. Άρα η κατάκτηση της τεχνικής από τον άνθρωπο, που χαρακτηρίζεται σαν τιτανική πράξη κλοπής, συνέβη σε μια πρώιμη φάση, προκοινωνική και δείχνει τις τότε δυνατότητες του ανθρώπινου πνεύματος. Αντίθετα, η πολιτική ήταν ακόμη απρόσιτη σχεδόν στο ανθρώπινο πνεύμα και κατακτήθηκε σε υστερότερη στιγμή της ιστορίας του ανθρώπου και αφού είχαν διαμορφωθεί οι κατάλληλες συνθήκες.

- «*Διὸς φυλακαὶ φοβερὰ ἦσαν*»: Οι φύλακες του Δία ήταν η Βία και το Κράτος, που αναφέρονται τόσο στη *Θεογονία* του Ησιόδου όσο και στον *Προμηθεΐα Δεσμώτη* του Αισχύλου. Πρόκειται για τα όργανα εξουσίας του Δία. Στον μύθο του Πρωταγόρα συμβολίζουν τη δυσκολία και τις επίπονες προσπάθειες του ανθρώπινου γένους να αποκτήσει την πολιτική τέχνη, τις γνώσεις δηλαδή για την οργάνωση κοινωνιών και για την ανάπτυξη πνευματικού πολιτισμού. Έμμεσα προβάλλει την αξία και τη σημασία της τέχνης που υπόσχεται ότι διδάσκει στους νέους της Αθήνας.
- «*εἰς δὲ τὸ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ Ἥφαιστου οἴκημα τὸ κοινὸν*»: σύμφωνα με τη μυθολογία, ο Ἥφαιστος και η Αθηνά συνδέονταν πολύ στενά μεταξύ τους. Μάλιστα, σε πολλά μέρη της αρχαίας Ελλάδας οι δύο θεοί λατρεύονταν μαζί σε κοινές γιορτές, όπως αυτές των Απατουρίων και Χαλκείων, ενώ υπήρχαν και κοινά ιερά που αφιερώνονταν σε αυτούς, όπως αυτό στην Αγορά της αρχαίας Αθήνας. Ειδικότερα, η Αθηνά γεννήθηκε από το κεφάλι του Δία, ήταν η θεά της σοφίας και των τεχνών και αντιπροσώπευε τη γνώση. Ο Ἥφαιστος ήταν γιος του Δία και της Ἥρας, λατρευόταν ως θεός της φωτιάς και αντιπροσώπευε τις πρακτικές γνώσεις. Επιπλέον, η Αθηνά ήταν παιδαγωγός του γιου του Ἥφαιστου, του Εριχθονίου. Η αναφορά του Πρωταγόρα στην Αθηνά και τον Ἥφαιστο και στο εργαστήρι τους συνιστά και έναν σαφή υπαινιγμό οργάνωσης της θεϊκής κοινότητας στη βάση ενός «καταμερισμού των εργασιών», όπου ο Δίας κατέχει την ύψιστη πολιτική τέχνη, ενώ η Αθηνά και ο Ἥφαιστος καταγίνονται με τέχνες συνδεδεμένες με την αντιμετώπιση των καθημερινών αναγκών επιβίωσης, την πρακτική επινοητικότητα και την κατασκευαστική ικανότητα.

B3. α. Σωστό

β. Σωστό

γ. Λάθος

δ. Σωστό

ε. Λάθος

B4. *είμαρμένη* → μερίδιο

ἐξιέναι → εισιτήριο

ἔσχε → σχήμα

κλέπτει → κλεψύδρα

λαθών → λήθη

B5. Σύμφωνα με τον *Προμηθέα* του Αισχύλου, οι άνθρωποι πριν από την παρέμβασή του ζούσαν σε σπηλιές, δεν είχαν νου και σκέψη, δεν μπορούσαν να συλλάβουν με τις αισθήσεις τους και να κατανοήσουν τον κόσμο. Ο Προμηθέας τους δίδαξε την αρχιτεκτονική, την ξυλουργική, την αστρονομία, τα μαθηματικά, τη γραφή και τη γλώσσα, την ιστορία, τη γεωργία, τη χρήση των ζώων και την ίπευση, τη ναυτική τέχνη, την ιατρική και τη φαρμακευτική, τη μαντική και τη μεταλλοτεχνία. Από τις παραπάνω τέχνες ο Πρωταγόρας αναφέρει μόνο την αρχιτεκτονική και τη γλώσσα. Κάνει, όμως, λόγο επιπρόσθετα για τη θρησκεία, την ενδυμασία, τα υποδήματα και τις τροφές. Ακόμα, επισημαίνει ότι ο άνθρωπος δεν εφοδιάστηκε με τα απαραίτητα μέσα για την αντιμετώπιση των θηρίων και προσθέτει την οργάνωση των κοινωνιών και την παρέμβαση του Δία. Στόχος του Προμηθέα του Αισχύλου είναι η απαρίθμηση των ευεργεσιών του, ενώ ο Πρωταγόρας αναφέρεται στα δώρα του Προμηθέα στο πλαίσιο της συζήτησης περί του διδασκτού της αρετής. Και ο Πρωταγόρας και ο Αισχύλος παρουσιάζουν μια αισιόδοξη εκδοχή του μύθου, καθώς στον άνθρωπο προσφέρονται δώρα που ανήκουν στους θεούς.

Γ. ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Γ1. Εγώ λοιπόν από τη μια είμαι απλός πολίτης, γνωρίζω όμως ότι το καλύτερο αφενός είναι να διδάσκεται κανείς το σωστό από την ίδια τη φύση του, και αφετέρου δεύτερο (να διδαχθεί) από όσους γνωρίζουν αληθινά περισσότερο κάτι σωστό παρά από αυτούς που κατέχουν την τέχνη του να εξαπατούν. Ίσως λοιπόν τα λόγια μου δε μοιάζουν με των σοφιστών· διότι δεν επιδιώκω αυτό.

Γ2. Στον *Κυνηγετικό* του ο Ξενοφών επικρίνει τους σοφιστές για το εκπαιδευτικό τους έργο. Συγκεκριμένα:

- οι σοφιστές δεν καθοδηγούν τους νέους ώστε να διαμορφώσουν ενάρετο χαρακτήρα, αλλά πετυχαίνουν ακριβώς το αντίθετο. Απόδειξη αποτελεί το γεγονός ότι δεν κατάφεραν να κάνουν ηθικό κανένα νέο (*θανμάζω ... έποίησαν*)

- το περιεχόμενο της παιδείας που προσφέρουν δεν συμβάλλει στην ηθικοποίηση των μαθητών. Συνήθως, το συγγραφικό τους έργο επικεντρώνεται σε ιδέες άνευ ουσίας που προσφέρουν επουσιώδεις και πρόσκαιρες ηδονές, αναποτελεσματικές για την κατάκτηση της αρετής (*οὔτε γράμματα ... ἔνι*)
- ασχολούνται μόνο με όσα προσδοκούν οι μαθητές ότι θα κατακτήσουν γνωστικά, με αποτέλεσμα να τους εμποδίζουν να αποκτήσουν χρήσιμες γνώσεις, προσφέροντάς τους κακή εκπαίδευση (*διατρίβειν...κακά*)
- το ύφος του λόγου τους είναι εξεζητημένο και δεν διαθέτουν κανένα αξιόλογο απόφθεγμα που θα εκπαίδευε τους νέους στην αρετή (*Μέμφομαι ... οὐδαμοῦ*)

Γ3. α. *ἄνδρα* → *ἄνδρας*

ὄντινα → *οὔστινας*

γράμματα → *γράμμα*

ᾧν → *οὔ*

β. *ἑωράκαμεν* → *ἴδωμεν*

ἐποίησαν → *ποιήσωσιν*

παρέχονται → *παράσχωσιν*

Γ4.α. Υπόθεση: *εἰ καλῶς ἔχοιεν* – Απόδοση: *οὐκ ἂν παιδεύσειε*

Ο υποθετικός λόγος δηλώνει την απλή σκέψη του λέγοντος

Μετατροπή σε προσδοκώμενο:

Υπόθεση: *ἐάν/ἂν/ἤν καλῶς ἔχωσιν* – Απόδοση: *οὐκ παιδεύσει*

β. Η σύνταξη είναι παθητική.

Μετατροπή στην ενεργητική: *αὐτοὶ γεγράφασι πολλά.*